

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİ İÇERİSİNDE SANATIN KONUMU

Yrd. Doç. Cüneyt KURT

ÖZET

Günümüz uygarlığı kentler üzerinde yükselir. Bilim, teknoloji, felsefe ve sanatın doğduğu ve beslendiği yerler bu ortamlardır. Modern sanat bu anlamda kentsel bir sanattır. Kent yaşamındaki hız, hareket, karmaşa, göz alıcı çeşitlilik, teknolojik gelişmelerden yararlanma bu sanat anlayışının temeli sayılabilir. Bunun yanında toplumsal ve bireysel sıkıntılar, ekonomik sorunlar kent yaşamının diğer bir yanını oluşturur. 1960 sonrası yıllarda sanat ile günlük yaşam birlikteliği daha fazladır. Tüm bir kent yaşamı seyirlik hale gelmiş ve bu yaşam biçimi estetikleştirilmiştir. Bu çalışma, kent ve sanat arasındaki ilişkiyi ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Kent M- sanat

ABSTRACT

Today's civilisations raise on cities. The places which science, technology and art were born and influenced are these surroundings. In this sense, modern art is art of city. Speed, movement, chaos, striking diversity, availability of technological developments may be regarded as the grounds of this art. On the other hand, communal and individual difficulties, economic problems constitute the other faces of city life. The accompany of art and daily life has increased rapidly after 1960. The whole city life has become an object of spectacle and this life style has been acsthetical. This study deals with the relationship between the city and art.

Key Words: Modernism. Postmodernism. City and Painting.

Yrd. Doç., Mustafa Kemal Üniversitesi (İlzel Sanatlar Fakültesi)

Modernizm kentlerin sanatıdır, doğal meskenini kentlerde bulmaktadır.

(Harvey, 1997: 39)

Bu makale, kentsel dönüşüm süreci ile plastik sanatların değişim süreci arasındaki paralellikleri incelemektedir. Bu karşılıklı ilişki modernizm, aydınlanma gibi temel düşüncelere yaslanmaktadır.

İnsanlığın uygarlaşma sürecinde avcı ve toplayıcı kültürden yerleşik yaşama geçmesinin büyük önemi vardır. Günümüz kentlerinin temel yapısını da bu geçiş aşaması oluşturur. Batı dillerindeki uygarlık (civilisation) kelimesi civitas'tan türemiştir. Aynı şekilde Arapça'da uygar anlamına gelen medeni sözcüğünün kökeni Medine isimli bir kentten gelmektedir.(Kılıçbay. 1993: 12) Dolayısıyla uygarlık ile kent aynı anlama gelmekte, uygarlığın kentsel bir olgu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu yazının eğildiği ana konu, 19. Yüzyıl ile başlayan büyük değişim ve dönüşüm çağının kentlere ve plastik sanatlar üzerindeki etkisi olması nedeniyle tarihsel arka plana fazla ağırlık vermeden günümüz kentleri incelenecektir. Günümüz kentlerini biçimlendiren temel yönseme modernitedir. Modernité, sanayi ve teknoloji temelli toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimi işaret eden büyük bir projedir. Bu proje genel olarak yeni bir dünya tasarımına işaret eder. 18. Yüzyılda onaya çıkan Aydınlanma projesi de böyle bir yeni dünya yaratma projesidir. Aydınlanma düşüncesi, çeşitli alanlardaki bilgi birikimiyle, doğaya egemen olma. rasyonel temeller üzerine kurulu, laik. nesnel, akılcı, ilerici toplum yaratma ve böylece eşit, özgür ve evrensel insan yaratmayı amaçlamaktadır. Modernizm ise modernleşme çabalarının sanatsal ve kültürel yanını vurgular.

Birçok çağdaş düşünür moderniteyi anlamlandırmada yaratıcı yıkım imgesinin önemli olduğunu belirtmektedir. (Harvey, 1997: 29; Berman, 1999: 75) Yeni bir dünya yaratma düşüncesi, eski dünyanın tasfiyesini zorunlu kılmıştır. **Modem** hareketin bu yüzü, eski dünyanın tasfiyesi bağlamında, yaratıcı yıkım olarak adlandırılır. Modern anlayışa göre yeni bir şey yaratmak için yıkmak gerekmektedir. İlerleme düşüncesi zorunlu olarak gelenek ve tarih ile hesaplaşmayı içermektedir.

Modernizmin yaratıcı yıkım ilkesinin ilk uygulandığı kent Paris'tir. 1860 yıllarında dar ve karmaşık sokak ağlarından oluşan Paris. Hausmann tarafından yıkılarak radyan planlı, geniş bulvarlardan oluşturulduğu, kente iktidarın tam bir hakimiyetinin olabileceği şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Kente hakim olmak modern anlayışın önemli bir özelliğidir. Daha önceki yıllarda meydana gelen Paris ayaklanmaları, yolların darlığı ve karmaşıklığı yüzünden tam bir denetimi imkansız kılmaktadır. Kentin geometrik planlanması, geniş bulvarlar ve birçok meydanın açılması kentteki yaşamın daha hızlı akmasına ve ayrıca denetiminin de daha kolay olmasını olanaklı kılmıştır. Paris'in bu şekilde yeniden inşası, yeni bir yaşam biçimini doğurmuştur. Geniş bulvarlar kentte yaşayanlara rahatça gezebilecekleri alanlar yaratmıştır. Ayrıca çoğalan araçlar geniş yollarda hızla hareket edebilmektedir. Kentin hareketli ve

yoğun alanları geniş bulvarlar olunca birçok alış veriş merkezleri-pasajlar buralarda yoğun olarak açılmaya başlamıştır. Kentli her türden insan buralarda dolaşarak, pasajlarda yeni çıkan ürünleri izleyerek, gelip geçen insanlara bakarak kente özgü seyretme ve dolaşmaya (flaneur) dayalı yeni bir ortam yaratmıştır. Artık kentli olmak, seyretme (Röntgencilik!), seyredilme (Teşhircilik) ilişkisine bürünmeye zorlamaktadır. Bu dönem kentlerinde görüntünün ağırlığı oldukça artmıştır.

Paris kentinin yaşadığı değişimleri yakından izleyen ve bundan etkilenen Fransız Şair Charles Baudelaire, önemli bir hareket noktası-bakış açısı ortaya koyar: Modern yaşamı anlık, geçip giden olumsal olan; sanatın yansıdır; öteki yansı ise sonsuz olan ve değişmeyen olarak iki parça ile tanımlamıştır. (Harvey, 1999: 23) Bu tanımlama modernizmin temel anlayışını bize çizmektedir. İzlenimcilik, bu anlayışı yansıtan bir sanat hareketi olarak iyi bir örnek olabilir.

İzlenimcilik, kent yaşamını yansıtan, kente inen ilk sanat hareketidir. Bu sanat anlayışı hayatın akışkanlığını, gelip geçiciliğini yeni resimsel bir dil geliştirerek yakalamaya çalışmaktadır. Sanat tarihçi Arnold Hauser, İzlenimcilik ile kentsel ortam arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir:

"Teknolojik ilerlemenin doğurduğu en göze çarpan olgu, kültür merkezlerinin, çağdaş anlayışa göre yapılmış büyük kentlere dönüşmüş olmalıdır. Sanatın kökleri, bu topraklarda gelişmiştir. Empresyonizm (izlenimcilik) bir 'kent sanatıdır' çünkü bu akımın sanatçıları, resmi kır ve köy yaşamından kurtararak kente sokmuşlardır. Bunun diğer bir nedeni ise, bu sanatçıların dünyayı bir kentsoylunun (burjuvazi) gözü ile görmeleri ve dıştan gelme izlenimlere çağdaş, teknik insanın gerilmiş sınırları ile tepki göstermeleridir. Bu sanat kente özgü üsluba sahiptir, çünkü kent yaşamının değişkenliğini, ani, keskin fakat daima gelip geçici olan izlenimlerini anlatır. Ve böyle olduğu için de duyumsal kavrama yeteneğinin aşın derecede geliştirilmesini ve yepyeni bir huzursuzluk ortamı gerektirir." (Hauser, 1984: 352)

İzlenimci sanatçılar, hızlı değişim geçiren, her şeyin daha önce görülmemiş derecede akıp gittiği, yeni yaşam alanlarının ortaya çıktığı kentteki kalabalıklan, sokaklan, kafeleri, meydanları, tren garlarını, köprüleri ve kentsel manzaraları resmettiler. Kentteki hız ve değişimi katı, değişmez bir biçim olarak değil, bir oluşum, süreç olarak dile getirmeye çalıştılar. Bunu yapabilmek için eski katı biçimler yerine, küçük renk parçacıkları halinde oluşturulmuş bir biçimlendirme anlayışını tercih etmişlerdir.

İzlenimcilik ile beraber görsel değerlere verilen önem artmış, görme olgusu temel bir nitelik haline almıştır. George Simmel'in de belirttiği gibi günümüz kentlerinde

görme, dokunma duyumundan daha öne çıkmıştır. (Simmel, 1996) Kent seyirlik bir mekan hajine gelmiştir.

1870 yılı başlarından 1900'lerin başına kadar yoğun olarak etkili olan izlenimci sanat anlayışı, yeni endüstri kentlerindeki hızı, değişimi anlık saptamalar halinde ele alır. Oysa bunun yanında yolunda gitmeyen, sorunlarla dolu bir dünya vardır. Sanayileşme ve hızla artan kentleşmeyle birlikte her şeyin makine düzenine indirgenmesi, tekniğin insan hayatının en özel anlarını dahi ele geçirmesi, fabrika işçilerinin adeta birer makine dişlisi haline gelmesi, ruhsuzlaşması, yabancılaşması, sanatçıları derin bir huzursuzluğa itmiştir.

Kentlerdeki ticari dünyanın acımasızlığı, her şeyi kar ve zarar haline getiren yeni değerler, hızla zenginleşen burjuvalar, giderek büyüyen şirketler halk üzerinde öfke ve nefret duygularının uyanmasına neden olmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi ani değişimlerin, yarının ne olacağına bilinmemesinin insanlar üzerinde yarattığı tedirginlik ve güvensizlik duygusudur. Dışavurumculuk böyle bir kargaşa ortamından, o dönemlerin Almanya'sında yaşanan sıkıntılardan beslenir.

Dışavurumcular Berlin. Dresden. Paris gibi Avrupa'nın en büyük kentlerinin sokaklarını, kentin tüm zenginlik ve yoksulluklarını, fahişeleri, ahlak dışı ilişkileri, geleneksel biçimlendirme anlayışından çok farklı bir resimsel dille: kalın boya hamurları, karşıt renk ilişkileri, nesne ve figürlerde deformasyon ve yoğun dramatik görüntüler ile izleyiciye sunar. İlkel sanat, bilinçaltı incelemeleri, fotoğraf ve sinemanın bulunması sanatçıları algısal eşitlikler yaratma yerine daha serbest, içsel sıkıntılarını doğrudan boya ve renkle ifade edilmesini sağlayan bir dil yaratmalarını mümkün kılmıştır.

Bilimsel ve teknik gelişmeler nesnenin katılığını kırmış, atomik düzeyde sürekli hareket halinde olduğunu bulgulamıştır. Aynı şekilde pratik olarak kentsel yaşamdaki tren. otomobil ve diğer ulaşım araçlarının devreye girmesi yeni bir bakış açısı- hareketli bir bakış yaratmıştır. Artık kent yaşamında bir nesneye, binaya tek bir bakış noktasından değil, birçok açıdan bakılmaktadır. Fransız sanatçı Paul Cezaim, farklı bakış açılarının nesneyi değiştirdiğini bulmuş ve bu algı değişimlerinin sonuçlarını resimlerinde uygulamaya çalışmıştır. Kübizm ve Fütü-rizm bu yöndeki sanatsal anlayışlardır. Hareketli kentsel mekan çoğunlukla Paris caddeleri, Eyfel kulesi, alışveriş merkezleri farklı bakış açılarından izlenerek eşzamanlı olarak bu bakış açılan resim düzleminde geometrik planlar olarak üst üste getirilerek, kaydırılıp çakıştırılarak verilmeye çalışılmıştır. Bu biçimlendirme anlayışı yüzyıllardır resimde kullanılan tek bakış noktalı perspektif anlayışının tarihe karıştığı bir dönem olmuştur.

Modern anlayış, geleneğin çözüldüğü, katı olan her şeyin buharlaştığı, kutsal olan her şeyi sorgulandığı yepyeni bir dünya yaratma tasarımıdır. Böyle bir anlayışın en önemli hareket noktası yaratıcı yıkımdır. Yaratmak için yıkmak zorunlu hale gelmiştir.

Teknoloji, bilim burada devreye girer, makine düzeni tüm bir kentte uygulanmaya çalışılır. Kent belli bölgelere ayrılır, parçalanır: Oturma, çalışma, dinlenme ve hareket etme. Bilimdeki rasyonellik yeni kent yaratımında egemen olmaya başlamıştır artık. Rasyonalist ve işlevselci mimari model olarak makinayı örnek almıştır. İşlev bu anlayışta en önemli elemandır, daha sonra biçimsel kaygılar gelmektedir. Bu dönemdeki mimari yapılar süsten arındırılmış, dikey ve yatayların hakim olduğu basit geometrik biçimlerden oluşmaktadır. Dikey ve yataylık ya da geometrik anlayış, tüm bir kente hakim olmaktadır. Kent planları bu yönde tasarlanmaktadır artık. Hatta bu dönemin ünlü mimarı ve kuramcısı Le Corbusier'in bir ifadesiyle geometrik anlayış çok keskin bir ifadesini bulmuştur: "Eğri yol eşeklerin yolu, doğru yol insanların yoludur." (Bumin, 1990: 135) Kısaca Yüksek modernizm olarak adlandırılan bu dönem. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde çok etkili olmuştur. Savaş nedeniyle yıkılan kentlerin yeniden yapılandırılmasında rasyonalist anlayışa dayalı birçok bina yapılmış, bu dönemde neredeyse mimari tek bir dile dönüşmüştür.

Bu dönem geleneksel kent ya da yaşamdan kurtuluşun yolunu arılaşmakta, soyutlamada bulmuştur. Dış dünya ilgilerinin en aza indirildiği, yatay ve dikeylerden oluşan ve geometrik birimlerin ve azaltılmış renklerin kullanıldığı bir resim dili yaratılmıştır. Sanat ve endüstri arasında bir bağ kurmayı amaçlayan Bauhaus, Konstrüktivizm gibi sanat akımları genel olarak soyut geometrik bir biçim dili kullanmışlardır. Soyut geometrik anlayışın resimdeki uzantıları olarak De Stijl, Elemtarizm gösterilebilir.

İkinci Dünya savaşının getirmiş olduğu yıkım modernitenin rasyonalist aklını sorgulamaya açar. Toplum daha iyiye, refaha, özgürlüğe götürmesi, doğayı kontrol etmesi gereken bu anlayış insanları baskı altına almaya, onları belirli kalıplar içinde yaşamaya zorlamıştır. Hatta Almanya'da Yahudilerin yakıldığı toplama kampları Bauhaus planlarından esinlenerek yapılmıştır. İnsanları savaşlarda kitlesel olarak yok etmeye çalışan bir çok savaş araçları, bilim adamları tarafından tasarlanmaktadır. Tüm bunlar merkezi düşüncenin, rasyonalist aklın sorgulandığı ve çözümlerin arandığı bir dönemi başlatmıştır.

1960'lı yıllardan itibaren geometrik, sade, süsten uzak, mekanik dünyayı yansıtan modernizmin katı yüzü ağır eleştirilere uğrar. Bu dönemde modernizmin dışarıda bıraktığı her şey içeri alınır. Genel olarak postmodernizmin başladığı yıllar olarak görülen bu dönemde süsleme, popüler ve kitle kültür ürünleri, geleneksel öğeler yeni eserlerde korkusuzca kullanılır. Çoğul bir sanatsal dilin kullanımı, günlük hayatımızın yansımasıdır. Televizyon ve bilgisayar ekranlarından art arda geçen hızlı görüntüler gibi. resimde, romanda, birçok farklı mekan, farklı tarihler yan yana durabilmektedir. Eklektizm olarak adlandırabileceğimiz bu çalışmalar günlük hayat ile yakın bir benzerlik oluşturmaktadır. Mimari yapılar tek bir tarzda değildir. Hem klasik öğeler - yunan, roma

yapı örnekleri olan sütunlar, alınlıklar- hem de cam, ayna, en son teknolojik elemanlar bir arada rahatça kullanılmaktadır.

Kent kültüründeki günlük yaşam, tüketim nesnelere, reklam imgeleri, film yıldızları, kitle iletişim araçları sanat alanında çekinmeden kullanılmaktadır. Pop sanat olarak adlandırılan bu dönemde, modernizmin dış dünya imgeleri yerine soyut elemanlardan oluşan, kendisine gönderme yapan resimleri yerine günlük yaşamdaki her şeyin içine girmektedir. Resimli roman kareleri, film yıldızları, günlük tüketim nesnelere gibi sıradan konular işlenmekte, sanat. müze. galeri yada zenginlerin koleksiyonundan dışarıya, sokaklara çıkmaktadır artık. Kent yaşamı bir bütün olarak sanalın içine girmiştir bu dönemde. Yaşam ve sanat arasında birebir örtüşme vardır.

Kısaca söylemek gerekirse her şeyin kültürel hale gelmesi, gündelik hayatın estetikleştirilmesi ya da yaşamın sanata dönüştürülmesi (Featherstone 1996: 122) günümüz kentlerinin en belirgin özelliği haline gelmiştir.

Sonuç olarak kentsel değişim ile sanatsal değişim arasında her zaman çok yakın bir ilişki olduğunu, sanatın sürekli olarak kentsel yaşamdan etkilendiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Burman. M., (1999). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev.) Ümit Altuğ - Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bumin. K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kem*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Featherstone. M. (1996) *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çev.) Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey. D.. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev.) Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları. Hauser. A.. (1984).

Sanatın Toplumsal Tarihi. (Çev.) Yıldız Gölünü. İstanbul: Remzi Kitabevi. Kılıçbay. M.. (1993). *Şehirler ve Kentler*.

Ankara: Gece Yayınları.

Simmel. G.. (1996). "Metropol ve Zihinsel Yaşam". (Çev) Bahar Öcal Düzgören. Coaito. Yapı Kredi Yayınları. Sayı:K. Yaz.